

Állományigazgatás a változások korában

A nagyobb nemzeti könyvtárak számára a hatékony állományigazgatási tevékenység egyszerre jelent politikai és szakmai problémát. E probléma sikeres megoldása előnyös a használó számára, mert lehetővé teszi a gyűjtemények teljesebb és részletesebb áttekintését, de előnyös a könyvtári személyzet számára is, mivel elérhetővé teszi az állomány profiljával és prioritásával kapcsolatos ésszerűbb, és az erőforrásokat hatékonyabban kiaknázó döntések meghozatalát, valamint országsszerte előnyös a könyvtárral és az információval foglalkozók számára is, mert elősegíti olyan társas kapcsolatok létrehozását, amelyek – a rendelkezésre álló pénzeszközök korlátozott volta ellenére – javítják a használóknak nyújtott szolgáltatások minőségét. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk, miképpen állt e tekintetben helyt a *British Library (BL)* a legutóbbi öt évben, milyen sikereket ért el, és melyek a teendői a jövőben.

Az Egyesült Királyságban a politikai vonatkozások kerültek előtérbe, mivel jelentős (habár némiképp megfoghatatlan) változások mentek végbe a központi kormányzatnak a nagyobb kutatókönyvtárakkal szemben támasztott igényeit illetően. Mivel új minisztériumunk, a *Department of National Heritage* (a Nemzeti Örökség Minisztériuma) az ország könyvtári intézményei közül közvetlenül csupán a *British Library* finanszírozza (a skót és a walesi nemzeti könyvtárat a skót, illetve a walesi minisztérium tartja fenn, politikai és pénzügyeit pedig mindkettő saját belátása szerint intézi), a BL érezte meg leginkább a légkör megváltozását. A régi rendszerben a nemzeti könyvtár és a politikai vezetők értékrendje közös volt: ritkán vonták kétségbe, hogy a nemzeti könyvtárakban annak érdekében kell folytatni a gyarapítást, hogy azok az írott emlékezet nemzeti archívumaiként elegendő tehessenek a tudós társadalom és a művelt értelmiség iránti kötelezettségeiknek, mivel e két réteg az államkasszából megfelelően, sőt bőkezűen ellátott hatalmas nemzeti könyvtárban a civilizált nemzet szimbólumát látta. Ez ma már a múlté. A BL St. Pancras-i pompás új épületének tervét még az előző rendszer hagyta jóvá; nem hiszem, hogy egy évtizeddel később ugyanez megtörténhetett volna.

Nem állítom, hogy a mostani politikai nemzedék elengedhetetlen vagy műveletlen: ha gáncsoskodva is, de tovább támogatja az új épület létrejöttét, annak végső fázisait, elfogadja a BL teljesítményeit és elképzeléseit. A megközelítés módja azonban pragmatikus, kételkedő, történelemellenes (ami igen ijesztő a régebbi kutatókönyvtárak számára), és piaci szemléletű. Számukra a legkérdésesebb dolgok egyike az állomány szakadatlan növekedése (a BL-nek a számítások szerint évenként három kilométer hosszú új

könyvespolcra van szüksége), és az ennek elhelyezéséhez szükséges tárolóter. Indoklást kívánnak, és a kötelespéldány-joggal (ez a Brit Szigeteken az 1911. évi törvény értelmében jelenleg 6 intézményre terjed ki) kapcsolatos kételkedésük túlmege a BL-en is. A "profi" állományigazgatás többé már nem esetlegesen művelhető téma a nemzeti könyvtár igazgatásának keretén belül.

A RARP-jelentés

A *British Library* igazgatótanácsa tisztában volt a megváltozott helyzettel, és 1987-ben megbízta *dr. Brian Enright*ot, a Newcastle-upon-Tyne-i egyetem könyvtárigazgatóját, a könyvtári kérdések kiváló ismerőjét, vizsgálja meg alaposan a BL beszerzési és őrzési politikáját. A könyvtár két vezető munkatársának segítségével elkészített beszámolót, amelyet RARP-jelentésként emlegetnek, 1989 júniusában adták át az igazgatótanácsnak. Javaslatait a további vizsgálatok és teendők alapjául fogadták el. Két főbb álló tervezőcsoportot kapott megbízást a megvalósítás időszakára. A kollégáknak új tevékenységüket meglévő feladataik mellett kellett ellátniuk (korábban már mindketten jelentős munkát végeztek az angol nyelvű nyomtatványok, elsősorban a brit gyűjtemények gondozásában).

A jelentést készítő munkacsoport elsősorban a válogatás nélkül – köteles példányként, a nemzetközi csere keretében és a *Booknet*től – beérkező anyagra összpontosította figyelmét, egyedeit megkülönböztetett gondossággal vizsgálta. Az elektronikus médiumokkal és az asztali számítógépekkel előállított információkat ugyancsak áttanulmányozta. Legfontosabb javaslatai között szerepelt, hogy a könyvtár gyakoroljon fokozottabb ellenőrzést, és legyen óvatosabb e területeken, illetve – ha szükséges – vizsgálja felül a beérkező köteles példányok elfogadásának elveit és szabályait. A javaslatok sürgették a szorosabb együttműködést a többi köteles példányt gyűjtő könyvtárral is a megőrzés, a selejtezés és a másoknak való átengedés aktív elveit illetően. A kibontakozóban lévő közös raktározási elvekre tekintettel – mondta a jelentés – a könyvtár és a londoni, illetve a yorkshire-i raktárak közötti kapcsolat továbbfejlesztésére és alaposabb szabályozására van szükség.

A jelentés négy alapvető problémát vet fel. Az első: valamely dokumentumnak a gyűjteményekbe való befogadása a pénzügyi terhek folyamatos növekedésével jár, mivel nincs szabad raktári férőhely. Az élettartam-számítási technikákat kísérleti alapon

nem elégséges alkalmazni. A tárolási költségek akkor válnak különösen kínos kérdéssé, amikor felmerül az állomány nagymértékű mozgatásának szükségessége, amint az a könyvtár pompás új londoni otthonába való átköltözésének megtervezésekor történt. Belső ellentmondás van a meglévő állomány megtartása és az új dokumentumok beszerzése között, ha alig van raktári férőhely és pénzügyi eszköz a megőrzésre.

A második probléma az, hogy a válogatás nélkül őrzött kiadványokat – mivel nincs számukra elegendő férőhely – sokszor olyan "zugokba" süllyeszti el, ahol nem lehet hozzájuk férni, ha igény merülne fel használatukra. Ehelyett világosan meghatározott irányelvek segítségével, és a többi köteles példányt őrző könyvtárral való folyamatos tárgyalásokkal és együttműködéssel kellene a teljességre törekedni.

A harmadik kulcskérdés az, hogy a könyvtár egyes részlegeiben, például a természet- és a műszaki tudományokkal foglalkozókban, eltérő kritériumokat kell alkalmazni az eleve kiválasztásnál és a későbbi, megismételt értékeléseknél, amikor a végleges megtartásról döntenek. Nagy kereslet esetén lehet másodpéldányokat beszerezni, de a többispéldányok hosszú távú megőrzését nem igazolja semmi.

Végül a könyvtárnak támogatnia kell más intézmények őrzési és válogatási elveinek kölcsönös megismerését, valamint törekednie kell ezek országos szintű összehangolására mind saját gyűjteményeinek, mind más könyvtárak állományának jobb kihasználása érdekében.

A jelentés átfogja az állományigazgatás széles spektrumát, kezdve a kétségkívül helyi és szűk körű vonatkozásokkal (pl. azzal a nyilvánvalóan jó és gazdaságos gyakorlattal, amely a lehető legkorábban kirekeszti a köteles példányként kapott változatlan új kiadásokat, az ún. reprinteket a feldolgozás folyamatából, de ez nem olyasmi, ami forradalmasítja a könyvtárat), egészen az olyan kérdésekig elmenve, amelyek a könyvtár és információ ügyeivel foglalkozókat országszerte érdekelhetik. A RARP-jelentésnek valóban megvan az a megragadó tulajdonsága, hogy képes összehangolni a korábban különbözőnek tekintett könyvtárigazgatási ügyeket, kezdve azon, hogy a könyvtári pénzeszközöket nem megfelelően használják fel a természet- és a műszaki tudományok történetének kutatásában, egészen addig a fogalmilag bonyolult kérdésig, hogy hol a helyük a "szabad napilapoknak" a nyomtatott dokumentumok nemzeti archívumában.

Az állományigazgatás mint könyvtári szakterület fejlődése hasonlóképpen eklektikus jellegű, és ugyanúgy a legfontosabb könyvtárpolitikai problémák egyikévé lépett elő, mint az 1970-es években a konzerválás. A dokumentumok állagvédelmének természetesen addig is voltak elméleti és gyakorlati szempontjai, voltak szakszerű műhelyek és kötetesetek a nagy kutatókönyvtárakban stb., de a konzerválás mint olyan csak az említett évtizedben került fel igazán a fontos könyvtárigazgatói teendők közé, s vált a könyvtárigazgatók által felkarolt divattá,

olyannyira, hogy "e jelben" korábban ismeretlen mértékben költöttek rá pénzeszközeikből (eközben nem mindig költek okosan). Az új idők jele volt, hogy 1977-ben a Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája fő témájaként a "konzerválást" választotta. A nyolcvanas években sok kutatókönyvtárban érződött is, hogy szervezeti és igazgatási hierarchiájukban – helyesen – megnőtt a konzerválás rangja. Lényegében azonban e tevékenységek között sok az olyan, mint egy jó háztartásbeli teendő: gyakran rutinszerű, egyhangú, és nem igényel komolyabb szaktudást.

Ami kellett, és ami most is kell, az annak igazgatási elismerése, hogy szükség van megfelelő pénzeszközök juttatására e gyakran nem túl lelkesítő tevékenységhez. Nagyjából ez a helyzet az állományigazgatással is. Könyvtárunkban elérkeztünk oda, hogy az állományigazgatás tartós érdeklődést keltett a legfelső szinten, anélkül azonban, hogy – a főigazgató folytonos, ékesszóló támogatása ellenére – megkapna minden pénzeszközt, amire tartós alapként szüksége lenne, ha teljes mértékben eleget kívánna tenni feladatainak.

A jelentés visszhangja

A külső nyilvánosságnak alighanem a címválasztás lehetett az oka: "Selection for survival" (Válogass, ha életben akarsz maradni!). Ezt a megfogalmazást *Smethurst* főigazgató és jómagam nem találtuk szerencsésnek. Azt a sötét gyanút keltette olvasóinkban, hogy feladjuk a nemzeti gyűjtemények terén a teljességre törekvő gyarapítási elveinket, le kívánunk mondani például a romantikus regények gyűjtéséről. Azt mondták, mindenfajta válogatás helytelenítendő. Az újságírók aggodalmukat fejezték ki: "300 éves hagyományról kell lemondani" – adta hírül az egyik országos napilap vasárnapi száma. A pénzügyminisztériumban azonban hamar rájöttek, hogy a jelentés lehetőséget kínál az Egyesült Királyság öt kötelespéldány-jogot élvező könyvtárában a többispéldányok tartós megőrzésének korlátozására. Ez a dogma kimondta, hogy csupán egyetlen példányt kell megtartani a közvetlen használati időszakon túl (idáig terjedt a fukarság!), s ezáltal az államkincstár hosszú távú raktározási kiadásai akár 80%-kal is csökkenthetők. Eközben szakértő kollégáink a jelentésnek egy másik változatát tanulmányozták. Egyesek azt olvasták ki belőle, hogy a nyomtatott dokumentumok nemzeti archívumát szét kell darabolni, a brit gyűjtemények értékesebb részeit át kell helyezni meglévő vagy új szakintézményekbe a beérkező köteles példányokkal együtt.

A BL Dokumentumellátó Szolgálatában (Document Supply Services) dolgozó kollégák úgy vélték, ők már abban a pillanatban végrehajtották a jelentés valamennyi lényeges javaslatát, amint az megjelent. A Booknetre (a más könyvtárak számára feleslegessé vált állományt átvevő és újra szétosztó szolgálatra)

vonatkozó eljárásokat mindenestre alaposan megvizsgálták és átdolgozták. Londonban sok gondnok a jelentést kezdetben a selejtezésre (elsősorban a kormányzati kiadványoktól való megszabadulásra) adott utasítással azonosította. Az állományellenőrzés megjavítását, tökéletesítését célzó javaslatok a jelek szerint sértették a gondnoki gondolkodást, amely eltúrta a katalogizálás (többéves, és nem több hónapos) lemaradását, soha nem bírta felül az egyszer meghozott válogatási döntéseket, mellőzte a tevékeny igazgatást és a helyes felismerést, nehogy megnövekedjék a hiba elkövetésének kockázata.

A végrehajtás valójában sokkal bonyolultabb a jelentéstételnél, mivel a helyes állományigazgatás előnyei csak hosszú távon mutatkoznak meg. Végül is nem történt drákói állományapasztás, és nem került sor a feleslegessé vált raktárak eladására sem.

A változatlan új kiadások és a másodpéldányok korai kislejtezése – a felesleges kiadások kiküszöbölése érdekében – mindenestre megtörtént. Most szükség lenne az eljárás hatásának két év utáni felülvizsgálatára. Elkészültek néhány más dokumentumfajta kizárásának irányelvei is, és az igazgatótanács jóváhagyta őket.

Kialakultak a túlnyomórészt helyi jellegű brit kiadványok (köztük a helyi kormányzati kiadványok) kezelésének belső eljárási szabályai. Ezekben benne van a felismerés, hogy helyt kell adni e vonatkozásban a helyhatósági könyvtárakkal való együttműködésnek. Meg kell jegyezni, hogy a skót és a walesi nemzeti könyvtár célkitűzéseiben és azok megvalósításában egyaránt sokkal átfogóbb a nemzeti nyomtatványok gyűjtésében, mint a BL. Előzetes tárgyalások kezdődtek a Könyvtári és Információs Együttműködési Tanáccsal (Library and Information Cooperation Council = LINC) és a Helyhatósági Főkönyvtárosok Szövetségével (Federation of Local Authority Chief Librarians = FOLACL) arról, milyen lehetőségei vannak a gyűjtési felelősség decentralizálásának, és egyben módszeresebb megvalósításának.

A BL mérlegeli, hogy tevékeny szerepet játsszék a LINC támogatásával az Egyesült Királyságban kidolgozás alatt álló Sectoral Library and Information Plans (ágazati könyvtári és információs tervek) munkálataiban: legelőrehaladottabb közülük a jogi és a képzőművészeti szektor. Megvizsgálták, milyen lehetősége van a díjazás ellenében végzett jogi információ költségei teljes megtérülésének, ha az új országos jogi információs szolgálatot részben a BL átmenetileg átengedett állományára alapozzák.

A cserébe kapott hivatalos kiadványokkal a londoni gyűjtemények régóta foglalkoznak. Ez a csere kormányközi szinten bonyolódott le. Az érdeklődés azt eredményezte, hogy az angol nyelvű szaporulat 1990–91-ben az 1989–90. évinek 59%-a lett.

Az új *beszerzési elveket*, vagyis a köteles példányként, vásárlás révén vagy másként érkező dokumentumokra érvényes szerzeményi politikát indokolni kell a nyilvánosság előtt. Ezeknek az elveknek sokkal

részletesebbeknek kell lenniük, mint amennyi a "Conspectus"-ban közölt, korlátozott terjedelmű vázlatban található.

A jelentés érdeme volt, hogy sok munkatárs figyelmét fokozottabb mértékben irányította rá a beszerzési döntésekkel járó tárolási költségekre, de az *őrzési szabályok* még mindig nem váltak kellőképpen az igazgatás stratégiai gondolkodásának részévé. A londoni szolgáltatások esetében ezt majd akkor lehet hatékonyabban elérni, ha az állományigazgatási felelősséget minden gondnoki munkaköri leírásban meghatározzák.

A tárolóhelyek megfelelőbb kijelölésének egyik előnye az lesz, hogy hatékonyabban lehet őket hasznosítani a kevésbé használt anyag hosszú távú tárolására, egészen különválasztva a DSC (Document Supply Center) állományaitól, rendszereitől és szolgáltatásaitól.

A Természettudományi Referenz és Információs Szolgálatban a felügyelettel foglalkozó munkatársak 1990–1991-ben valamennyi kurrensen előfizetett időszaki kiadványt értékelték, és öt kategóriába sorolták őket aszerint, mennyire voltak hasznosak mint a referenzgyűjtemény részét alkotó dokumentumok. Eredményeiket hasznosítani fogják az őrzési prioritások kialakítása közben.

A DSC olyan rendszer kialakítását kezdeményezte, amelynek segítségével azonosítani lehet az állományba egy bizonyos évben bekerült műveket. E dokumentumok használata ellenőrizhető a kereskedelemben ismert vonalkódos módszerrel, így rendelkezésre áll az a mechanizmus, amely viszonylag bonyolult, kettős megőrzési intézkedések működtetését lehetővé teszi.

A végrehajtással foglalkozó munkacsoport meghatározta és jegyzékbe vette a kötelespéldány-anyag "zugait", elsősorban Woolwichban, és bizonyos intézkedések most vannak folyamatban (pl. a hongkongi gyermek- és tankönyvek, a 19. század végi, 20. század eleji vasúti menetrendek, "különféle nem kereskedelmi kiadványok" vonatkozásában). Javaslat készült ezeknek a kollektív – összefoglaló – jelzeteknek átalakítására, hogy az olvasó számára "barátságosabb" hozzáférést biztosítsanak. Az újabb, vázlatos vizsgálat további 46 olyan anyagrészt határozott meg, amelynek jobb kezelésre van szüksége, hogy elősegítse a visszakeresést. Ez az anyag összesen mintegy 3300 folyómétert tesz ki.

Kb. 2000 méternyi férőhely-megtakarítást sikerült elérni a Woolwichban tárolt angol és nyugat-európai nyelvű hivatalos kiadványok folytatódó átvizsgálása révén, habár ez kevesebb, mint az eredetileg tervezett megtakarítás.

A BL és más intézmények kapcsolatai

A más intézményekkel közösen végzett legfontosabb tevékenység a köteles példányokkal foglalkozó Copyright Library Working Group (CLWG = Szerzői

Jogi Könyvtári Munkacsoport) felügyelete alatt áll. Mindazok a könyvtárak, amelyekben a CLWG fontos szerepet játszott, egyetértettek abban, hogy elő kell mozdítani a gyakorlati együttműködést. Az első jelentés 1991 júniusában készült el, a második a végső megfogalmazás stádiumában van.

Az 1991. évi júniusi jelentés szerint megállapodás jött létre a kötelepéldány-jogú könyvtárak között az egyes könyvtárak alapvető gyűjtőkörébe nem tartozó, újonnan kapott időszak kiadványok őrési felelősségének megosztásáról. Minimum két példányt kellene megőrizni, ahol csak lehetséges. Ez a válogatás az 1991. évi copyright törvény alapján a könyvtáraknak jutó új címek példányaiból származó együttes gyarapodást 70%-ra csökkenti. A megállapodás most az új évkönyvekre is kiterjedt.

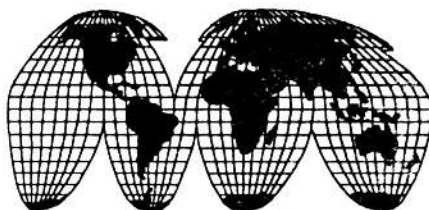
1991-1992-ben újabb egyezmény körvonalai bontakoztak ki, amely kiterjed a kurrens és a megszünt periodikumok közös őrési elveire; ezek a kategóriák foglalják el a legtöbb raktári helyet. Az egyezmény javasolja, hogy ésszerűsítsék a kevésbé használt időszak kiadványok tárolását a londoni BL és a yorkshire-i gyűjtemények között, oly módon, hogy csak a köteles példányaikat őrizzék meg. Ez a kezdeményezés egyúttal megindítaná a köteles példányt gyűjtő többi könyvtárban is a rendezés lehetőségeit.

Vannak javaslatok a monográfiák, a hivatalos kiadványok, a Celtica, a helyi kiadványok és a napilapok kategóriáinak közös őrési irányelveire is. Elkészült a közös igazgatási információs struktúra a közös elvek előnyeinek felmérésére.

ALEPH AUTOMATED LIBRARY EXPANDABLE PROGRAM

EX LIBRIS

AUTOMATES THE

**of LIBRARIES
& INFORMATION CENTERS**

SYSTEMS IN:

**BRASIL
CZECH
DENMARK
GERMANY
GREECE
HUNGARY
ISRAEL
ITALY
PERU
POLAND
SLOVAKIA
SPAIN
SWEDEN
SWITZERLAND
TURKEY
USA**

**NATIONAL- UNIVERSITY- MUNICIPAL
MUSEUMS - CORPORATE - SPECIAL**

**UNIX : DEC, HP, IBM, ICL, SUN
VMS : DEC**

DISTRIBUTED IN HUNGARY BY: 1639 BUDAPEST, BOX 658
IBR GENERAL Ltd TEL/FAX: +36-1-166 6062

Ex Libris S.A. B.P. 1163, L-2210 Luxembourg